

คู่มือ

พระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก

ประจำปี ๒๕๖๗

Word-by-Word Translation Tipitaka and
Buddhism Propagation to Global Society

๒๐๒๔

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๔

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

ได้รับทุนอุดหนุนโครงการจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ปีงบประมาณ ๒๕๖๗

คู่มือ การเรียนรู้
พระไตรปิฎก ฉบับแปลโดยศัพท์ (คำต่อคำ)

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๔
พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก์

คำชี้แจง

วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือการเรียนรู้พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (Word-by-Word Tipitaka Translation) มี ๒ ประการหลัก คือ ๑. เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับบาลี ที่เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน ทุกคำ ๒. เพื่อให้ความหมายของศัพท์แต่ละคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ได้ช่วยสร้างให้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่คงอยู่ และสืบเนื่องคู่กับพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ คือ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุपरินิพพานสั ก มีพระสูตรจำนวน ๕๒ สูตร จัดแบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตร ยกเว้นวรรคที่ ๔ ที่มี ๑๒ สูตร คือ ๑. เทวทหวรรค มี ๑๐ สูตร ๒. อนุปทหวรรค มี ๑๐ สูตร ๓. สญญตหวรรค มี ๑๐ สูตร ๔. วิภังคหวรรค มี ๑๒ สูตร ๕. สฬายตนหวรรค มี ๑๐ สูตร

๑. เทวทหวรรค ว่าด้วยเหตุการณ์ในเทวทหนิคม ประกอบด้วย ๑. เทวทหสูตร พระสูตรที่แสดงการโต้ตอบกับนิครนถ์เรื่องทุกข์เพราะกรรมเก่า ความเห็นของนิครนถ์ สุขทุกข์มาจากเหตุที่ทำไว้ในกาลก่อน เมื่อกรรมเก่าหมดไปไม่ทำกรรมใหม่ก็สิ้นกรรม เมื่อสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์ทั้งปวง นิครนถ์ถูกติเตียนเรื่องกรรม ๑๐ ข้อ ๒. ปญจัตตยสูตร พระสูตรที่แสดงความเห็น ๕ ประการที่จัดประเภทได้ ๓ ประเภท ๓. กินติสูตร พระสูตรที่แสดงความคิดว่า เป็นอย่างไรเมื่อวิวาทกัน ให้ว่ากล่าวผู้ที่ยากกว่าให้เห็นโทษ ๔. สามคามสูตร พระสูตรที่แสดงเหตุการณ์ที่เกิดในหมู่บ้านชื่อสามะ ๕. สุนักขัตตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพระสุนักขัตตะลิฉณวิบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พวกภิกษุมารูปที่ทูลพยากรณ์หรือหัตผลได้ทูลพยากรณ์หรือหัตผลโดยชอบ หรือด้วยความสำคัญว่าตนได้บรรลุ ๖. อาเนญยสัปปายสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงปฏิปทาเป็นที่สบายแก่อาเนญยะ ความหมายของอาเนญยะ ลำดับข้อปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน ๗. คุณกโมคคัลลนสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อคุณกโมคคัลลนะ ทรงแสดงข้อปฏิบัติโดยลำดับ ๗ ข้อ ๘. โคปกโมคคัลลนสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อโคปกโมคคัลลนะ มีข้อสงสัยว่าภิกษุผู้มีคุณสมบัติอย่างพระพุทธเจ้ามีหรือไม่ ทรงแสดงธรรมะ ๑๐ ประการ ๙. มหาปุณณมสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงคินพระจันทร์เต็มดวง สูตรใหญ่ แสดงคำถามคำตอบ ๙ ข้อ เรื่องขันธเป็นต้น ๑๐. จูฬปุณณมสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงคินพระจันทร์เต็มดวง สูตรเล็ก ทรงแสดงอัสัทธิธรรม ๓ ประการ

๒. อนุปทหวรรค ว่าด้วยลำดับบพธรรม ประกอบด้วย ๑. อนุปทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงลำดับบพธรรม ทรงสรรเสริญคุณสมบัติของพระสารีบุตร ๒. ฉวิโสธนสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงข้อสอบสวน ๖ อย่าง ทรงแสดงวิธีสอบสวนผู้อ้างว่าเป็นพระอรหันต์ ๕ อย่าง ๓. สัปปริสธัมมสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงธรรมะของคนดี ทรงแสดงธรรมะของคนดี คนชั่ว ๒๐ คู่ ๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงธรรมะที่ควรเสพและไม่ควรเสพ ๕. พหุชาตูกสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงธาตุหลายอย่าง ทรงแสดงความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ ความเป็นผู้ฉลาดในอายตนะเป็นต้น ๖. อิลิสิลสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงภูเขาคืออิลิสิล ๗. มหาจิตตาสกสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงธรรมะหมวด ๔๐ หมวดใหญ่ ๘. อานาปานสติสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ทรงแสดงวิธีเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ๙. กายคตาสติสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการกำหนดสติพิจารณาร่างกาย การตั้งสติพิจารณาร่างกาย ๖ ข้อ เจริญกายคตาสติได้ฉะฉาน ๔ ตามปรารณา อาเนญย ๑๐ ของกายคตาสติ ๑๐. สังขารูปัตติสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงความคิดกับการเข้าถึงสภาพตามที่คิดไว้ ทรงแสดงคุณธรรมที่ให้ไปเกิดได้ตามปรารณา

๓. สญญตหวรรค ว่าด้วยความว่างเปล่า ประกอบด้วย ๑. จูฬสญญตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงความว่างเปล่า สูตรเล็ก ที่แสดงการประทับอยู่โดยมากด้วยการทำในใจถึงความว่างเปล่า ๒. มหาสญญตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงความว่างเปล่า สูตรใหญ่ ได้ตรัสเรื่องการเข้าสู่สญญตภายในไม่ว่าในไมตรีทั้งปวงเข้าฉะฉานที่ ๑-๔ และอุปทหะ ๓ อย่าง ๓. อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงสิ่งอัศจรรย์และไม่เคยมีก็มีขึ้น ทรงแสดงพระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าไปสู่ภูเขาล้วนแล้วไม่เห็นออกมา ๔. พักกัถเถรัจฉริยัพภูตธัมมสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงสิ่งอัศจรรย์และไม่เคยมีก็มีขึ้นของพระพักกัถเถระ ๕. ทันตภูมิสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงภูมิหรือสถานที่ที่ฝึกไว้ สัตว์ที่ได้รับการฝึกกับไม่ได้รับการฝึก ๖. ภูมิขสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพระเถระชื่อภูมิชะ ทรงแสดงอุปมาเหมือนการคั้นน้ำมันจากทราย การรีดนมจากเขาโค ๗. อนรุทสูตร พระ

สูตรที่กล่าวถึงพระอนุรุธเถระ ทรงแสดงมหัคคตเจโตวิมุตติกับอัปปมาณาเจโตวิมุตติ ๘. อุปกภิเลสสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงโทะเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต แสงสว่างกับการเห็นรูปในภายใน อุปกภิเลส ๑๑ ประการ หลักวิชาในการปฏิบัติจิตใจขั้นสูง และความอัศจรรย์ต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ ๙. พาลบัณฑิตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพาลและบัณฑิต ทรงแสดงลักษณะพาลและลักษณะบัณฑิตภายหลังที่ตายไป ๑๐. เทวทูตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงเทวทูต ๕ จำพวก

๔. วิภังควรรค ว่าด้วยราตรียะยวดี ประกอบด้วย ๑. ภัทเทกรัตตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงราตรียะยวดี ๒. อานันทภัทเทกรัตตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพระอานนทอธิบายภัทเทกรัตตสูตร ๓. มหากัจจกันณภัทเทกรัตตสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพระมหากัจจกันณอธิบายภัทเทกรัตตสูตร ๔. โลมสกังคิยสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพระโลมสกังคิยะ ๕. จุฬกัมมวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการจำแนกกรรม สูตรเล็ก ทรงแสดงเหตุที่ทำให้มีอายุน้อย มีโรคมามาก มีผิวพรรณทราม มีศักดาน้อย มีโภคทรัพย์น้อย เกิดในตระกูลต่ำ และมีปัญญาทรามเพราะอะไร ๖. มหากัมมวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการจำแนกกรรม สูตรใหญ่ ทรงแสดงว่าอะไรทำให้คนเห็นว่าเป็นชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ชั่ว ๗. สหายตนวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกอายตนะ ๖ อายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ และสัตตบพ ๘. อุทเทสวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงบพตั้งและคำอธิบาย ทรงแสดงวิญญานไม่ส่ายไปข้างนอก ไม่ตั้งอยู่ภายใน ๙. อรุณวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกธรรมที่ไม่มีข้าศึก ทางสายกลางที่ไม่อาศัยส่วนสุดทั้งสองไม่พึงยึด แต่ก็ไม่พึงข้ามบัญญัติทางโลก ๑๐. ธาตุวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกธาตุ ๖ ประการ ๑๑. สัจจวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกอริยสัจจ์ ทรงแสดงว่าพระอัครสาวกเหมือนมารดาและแม่นม ๑๒. ทักขิณวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกทักขิณา ทรงแสดงของถวายที่เจาะจงบุคคล ๑๔ ประเภท ผลของทักขิณาเป็นตัวเลข ทักขิณาที่เป็นไปในสงฆ์ ๓ ประเภท โคตรภูสงฆ์เป็นผู้ทุศีล มีบาปธรรม ความบริสุทธิ์ของทักขิณา ๔ อย่าง

๕. สหายตนวรรค ว่าด้วยอายตนะ ๖ ประการ ประกอบด้วย ๑. อนาถปิณชิโกวาทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการให้อิโรวาทแก่อนาถปิณชิคคฤหบดี ทรงแสดงการไม่ยึดถือ ๑๐ อย่าง อนาถปิณชิคคฤหบดีถึงแก่กรรม ๒. ฉันทโนวาทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการให้อิโรวาทพระฉันทะ ทรงแสดงว่าผู้ใดละทิ้งกายนี้ยึดถือการอื่น เรากล่าวว่ามีโทษ ๓. ปุณณโนวาทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการประทานอิโรวาทแก่พระปุณณะ ๔. นันทโกวาทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการให้อิโรวาทของพระนันทกะ ทรงแสดงคำสอนนางภิกษุณีมารดาของพระนันทกะ ๕. จูฬราหูโลวาทสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการประทานอิโรวาทแก่พระราหูล สูตรเล็ก ทรงแสดงลักษณะ ๓ ของอายตนะ วิญญาน ผัสสะ เวทนา ๖. ฉนัคคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงธรรมะหมวด ๖ รวม ๖ ข้อ ๗. สหายตนวิภังคสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการแจกอายตนะ ๖ ประการ ทรงแสดงธรรมะที่เข้าคู่กัน ๘. นครวินทยสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงพราหมณคฤหบดีชาวบ้านนครวินทะ ทรงแสดงสมณพราหมณ์ที่ไม่ดีกว่าคฤหบดี สมณะพราหมณ์ที่ปราศจากกิเลส ๙. ปิณฑบาทปาริสุทธิสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงความบริสุทธิ์แห่งปิณฑบาท ทรงแสดงสุญญตาวิหาร ธรรมะเป็นเครื่องอยู่แห่งมหาบุรุษ และวิธีปฏิบัติสุญญตาวิหาร ๑๐. อินทริยภาวนาสสูตร พระสูตรที่กล่าวถึงการอบรมอินทริยในพระพุทธศาสนา

คู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำนี้ คณะผู้ดำเนินการได้พยายามอย่างยิ่งในการสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจศึกษาความหมาย ในการแปลคำศัพท์ที่แสดงด้วยการแปลบาลีซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้แสดงธรรมเทศนา ในขณะเดียวกัน คณะผู้ดำเนินการ ได้สรุปประเด็นของธรรมที่สำคัญ ควรแก่การเรียนรู้ และการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนให้บรรลุจุดหมายที่เป็นความสงบสุขสูงสุดของชีวิต การจัดทำคู่มือจึงแบ่งออกเป็นบท ในแต่ละบทก็จะเป็นการกล่าวถึงธรรมที่บรรจุอยู่ในแต่ละส่วนของเล่ม พร้อมกับยกตัวอย่างของพระบาลีที่เกี่ยวข้องกับธรรมที่สรุปมาให้ศึกษา ผู้ใช้คู่มือจึงจะศึกษาถึงคำอธิบายธรรม มีบาลีประกอบต่อด้วยบทแปลแบบคำต่อคำ และตามด้วยบทแปลโดยความที่ได้จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙.

เนื้อหา	สารบัญ	หน้า
คำชี้แจง		๓
บทที่ ๑ เทวทหรรค: เทวทหสูตร		๖
บทที่ ๒ อนุปทหรรค: อนุปทสูตร		๑๑
บทที่ ๓ สุนฺยตวรรค: อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร		๑๕
บทที่ ๔ วิภังควรรค: ภัทเทกรัตตสูตร		๒๐
บทที่ ๕ สฬายตนวรรค: อนาถปิณฑโกวาทสูตร		๒๕

บทที่ ๑

เทวทวารรค: เทวทหสูตร

บทนี้ กล่าวถึงพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม กล่าวถึงสมณะและพราหมณ์พวกหนึ่งผู้มีปกติกเล่าอย่างนี้ ผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นไปเพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยการบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจแห่งกรรมต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ความทุกข์จึงสิ้นไป เพราะความทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ความทุกข์ทั้งปวงก็จักเป็นอันสลายไป.

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๑. เทวทหคโค

๑. เทวทหสูตร

๑. เอว เม สุตฺ เอกํ สมยํ ภควา สกเกสุ วิหริติ เทวทหํ นาม สกยานํ นิคโมฯ ตตร โข ภควา ภิกขุ อามนเตสิ “ภิกขโว”ติฯ “ภทฺเต”ติ เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจสฺสสุฯ ภควา เอตทวโจ “สนฺติ ภิกขเว เอกे สมณพราหมณา เอวาทิโน เอวาทิภูฏิโน” ยํ ภิกขเว ยํ ปุริสบุคคลโล ปฏิสเวเตติ สุขํ वा ทุกขं वा อทุกขมสุขं वा สพฺพํ ตํ ปุพเพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พญนตีภาวา นวานํ กมฺมานํ อกรณา आयตฺตี อนวสฺสโว आयตฺตี อนวสฺสวา กมฺมกฺโขโย กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺโขโย ทุกฺขกฺขยา เวทนา กฺโขโย เวทนา กฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชिณฺณํ ภวิสสตี”ติฯ เอวาทิโน ภิกขเว นิคณฺฐาฯ

“เอวาทาทํ ภิกขเว นิคณฺฐุ อุปสงกมิตฺวา เอวํ วทามิ ‘สจฺจํ กิร ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา เอวาทิโน เอวาทิภูฏิโน ยํ ภิกขเว ยํ ปุริสบุคคลโล ปฏิสเวเตติ สุขํ वा ทุกฺขํ वा อทุกขมสุขं वा สพฺพํ ตํ ปุพเพกตเหตุฯ

อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พญนตีภาวา นวานํ กมฺมานํ อกรณา आयตฺตี อนวสฺสโว आयตฺตี อนวสฺสวา กมฺมกฺโขโย กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺโขโย ทุกฺขกฺขยา เวทนา กฺโขโย เวทนา กฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสสตี”ติ? เต จ เม ภิกขเว นิคณฺฐา เอวํ ปุณฺณธา ‘อามา’ติ ปฏฺฐิขานนตีฯ

“ตฺยาคํ เอวํ วทามิ ‘กิ ปน ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา ชานาถ อหฺมเหว มยํ ปุพเพ น นาทุมหา’ติ?

‘โน หิทํ อาวุโส’ฯ

“‘กิ ปน ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา ชานาถ อหฺมเหว มยํ ปุพเพ ปาปกมฺมํ น นาทุมหา’ติ? ‘โน หิทํ อาวุโส’ฯ

“‘กิ ปน ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา ชานาถ เอวรูปํ वा เอวรูปํ वा ปาปกมฺมํ อหฺมहा’ติ? ‘โน หิทํ อาวุโส’ฯ

“‘กิ ปน ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา ชานาถ เอตตํ ภาวํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ เอตตํ ภาวํ ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ

เอตตกมฺหิ ภาวํ ทุกฺเข นิชฺชิณฺเณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสสตี”ติ? ‘โน หิทํ อาวุโส’ฯ

“‘กิ ปน ตุมहे อาวุโส นิคณฺฐา ชานาถ ทิฏฺฐเรว ฐมฺเม อกฺกุสลาณํ ฐมฺมานํ ปหานํ กุสลาณํ ฐมฺมานํ อุปสมฺมปท’นตี? ‘โน หิทํ อาวุโส’ฯ

๒. การแปลคำต่อคำ

๑. เทวทหฺวโค – หมวดเป็นเครื่องแสดงซึ่งนิคมชื่อว่าเทวทหะ/

๑. เทวทหฺสตฺติ – พระสูตรเป็นเครื่องแสดงซึ่งนิคมชื่อว่าเทวทหะ/

๑. เอวมเม – อย่างนี้ อันข้าพเจ้า/ สฺตฺติ; – สดับมาแล้ว/

เอก – หนึ่ง/ สมย – ในสมัย/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สกฺเกสุ – ในแคว้นแคว้นชื่อว่าสักกะทั้งหลาย/ วิ
หฺรติ – ย่อมทรงประทับอยู่/ เทวทหฺ นาม – ชื่อว่าเทวทหะ/ สกฺยานิ – ของเจ้าศากยทั้งหลาย/ นิคมโ. – นิคม/ ตตร
โ. – นั้นแล/ [วิหาเร – ในวิหาร]/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ภิกฺขุ – ซึ่งภิกษุทั้งหลาย/ อามนฺเตสิ – ตรัสเรียก
มาแล้ว/ “ภิกฺขโว”ติ. – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย”ดังนี้/

“ภทฺนเต”ติ – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ”ดังนี้/ เต – เหล่านั้น/ ภิกฺขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ ภควโต – ต่อพระผู้มีพระภาค
เจ้า/ ปจฺจสฺสฺสุ. – ฟังตอบแล้ว/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เอตทโวจ – ได้ตรัสแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“สนฺติ – มีอยู่/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เอเก – พวกหนึ่ง/ สมณพราหมณา – สมณะและพราหมณ์
ทั้งหลาย/ เอวฺวาทฺธิโน – เป็นผู้กล่าวอย่างนี้โดยปกติ/ เอวฺทฺธิญฺโญ – เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้/ ‘ยํ ภิกฺขจายํ – ซึ่งเวทนา
อย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้นี้/ ปุริสบุคคล – บุรุษบุคคล/ ปฏิสฺสเวเตติ. – ย่อมเสวยพร้อมเฉพาะ/ สุขํ วา – ที่ เป็นความสุข
บ้าง/ ทุกฺขํ วา – ที่ เป็นความทุกข์บ้าง/ อทุกฺขมสุขํ วา – ที่มีทั้งความสุขทั้งทุกข์บ้าง/ สพฺพ – ทั้งปวง/ ตํ
– นั้น/ [ทุกฺขํ – ความทุกข์]/ ปุพฺเพกตเหตุ. – เพราะเหตุแห่งกรรมที่กระทำแล้วในกาลก่อน/

อิตฺติ – ด้วยประการฉะนี้/ ปุราณํ – ที่เป็นของเก่า/ กมฺมานํ – แห่งกรรมทั้งหลาย/ ตปฺสา – ด้วยความเพียร
เป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อน/ พฺยณฺตีภาวา – เพราะความที่แห่งธรรมมีส่วนที่สุดไปปราศแล้ว/ นวานํ – ที่เป็นของใหม่/
กมฺมานํ – ซึ่งกรรมทั้งหลาย/ อภฺรณา – เพราะการไม่กระทำ/ อายตฺติ – ในกาลต่อไป/ อนวสฺสโว – การไม่ตกอยู่ใน
อำนาจ/ [ภวิสฺสตี – จักมี]/ อายตฺติ – ในกาลต่อไป/ อนวสฺสวา – เพราะการไม่ตกอยู่ในอำนาจ/ กมฺมกฺขโย – ความสิ้น
ไปแห่งกรรม/ [ภวิสฺสตี – จักมี]/ กมฺมกฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งกรรม/ ทุกฺขกฺขโย – ความสิ้นไปแห่งความทุกข์/
[ภวิสฺสตี – จักมี]/ ทุกฺขกฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งความทุกข์/ เวทนา กฺขโย – ความสิ้นไปแห่งเวทนา/ [ภวิสฺสตี –
จักมี]/ เวทนา กฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งเวทนา/ สพฺพ – ทั้งปวง/ ทุกฺขํ – ความทุกข์/ [มยา – อันข้าพเจ้า]/ นิช
ชิณฺณํ – เป็นธรรมที่สลัดไปแล้ว/ ภวิสฺสตี’ติ – จักเป็น’ดังนี้/

เอวฺวาทฺธิโน – เป็นผู้กล่าวอย่างนี้โดยปกติ/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ นิคฺคณฺฐา. – นิครนถ์ทั้งหลาย/

“เอวฺวาทาทํ – ข้าพเจ้า ผู้กล่าวอย่างนี้โดยปกติ/ ภิกฺขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ นิคฺคณฺฐเ. – ซึ่งนิครนถ์
ทั้งหลาย/ อุปสงฺกมิตฺวา – ก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ เอวํ – อย่างนี้/ วทามิ – ย่อมกล่าว/ ‘สจฺจํ – จริงหรือ/ กิร – ได้
ยินว่า/ ตมฺเห – เธอทั้งหลาย/ อาวุโส – ผู้มีอายุ/ นิคฺคณฺฐา – ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ เอวฺวาทฺธิโน – เป็นผู้กล่าวอย่างนี้
โดยปกติ/ เอวฺทฺธิญฺโญ – เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้/ ยํ ภิกฺขจายํ – ซึ่งเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้นี้/ ปุริสบุคคล – บุรุษ
บุคคล/ ปฏิสฺสเวเตติ. – ย่อมเสวยพร้อมเฉพาะ/ สุขํ วา – ที่ เป็นความสุขบ้าง/ ทุกฺขํ วา – ที่ เป็นความทุกข์บ้าง/ อทุก
ขมสุขํ วา – ที่มีทั้งความสุขทั้งทุกข์บ้าง/ สพฺพ – ทั้งปวง/ ตํ – นั้น/ [ทุกฺขํ – ความทุกข์]/ ปุพฺเพกตเหตุ.
– เพราะเหตุแห่งกรรมที่กระทำแล้วในกาลก่อน/

อิตฺติ – ด้วยประการฉะนี้/ ปุราณํ – ที่เป็นของเก่า/ กมฺมานํ – แห่งกรรมทั้งหลาย/ ตปฺสา – ด้วยความเพียร
เป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อน/ พฺยณฺตีภาวา – เพราะความที่แห่งธรรมมีส่วนที่สุดไปปราศแล้ว/ นวานํ – ที่เป็นของใหม่/
กมฺมานํ – ซึ่งกรรมทั้งหลาย/ อภฺรณา – เพราะการไม่กระทำ/ อายตฺติ – ในกาลต่อไป/ อนวสฺสโว – การไม่ตกอยู่ใน
อำนาจ/ [ภวิสฺสตี – จักมี]/ อายตฺติ – ในกาลต่อไป/ อนวสฺสวา – เพราะการไม่ตกอยู่ในอำนาจ/ กมฺมกฺขโย – ความสิ้น
ไปแห่งกรรม/ [ภวิสฺสตี – จักมี]/ กมฺมกฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งกรรม/ ทุกฺขกฺขโย – ความสิ้นไปแห่งความทุกข์/
[ภวิสฺสตี – จักมี]/ ทุกฺขกฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งความทุกข์/ เวทนา กฺขโย – ความสิ้นไปแห่งเวทนา/ [ภวิสฺสตี –
จักมี]/ เวทนา กฺขยา – เพราะความสิ้นไปแห่งเวทนา/ สพฺพ – ทั้งปวง/ ทุกฺขํ – ความทุกข์/ [มยา – อันข้าพเจ้า]/ นิช

ซิณฺณ - เป็นธรรมที่สลัดไปแล้ว/ ภาวิสฺสตี'ติ? - จักเป็น'ดังนี้?/

เต จ - เหล่านั้น ด้วย/ เม - อันข้าพเจ้า/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ นิคฺคฐา - นิครนถ์ทั้งหลาย/ เอว - อย่างนี้/ ปุณฺณ - สอบถามแล้ว/ 'อามา'ติ - 'ใช่'ดังนี้/ ปฏฺิขานนฺติ. - ย่อมรู้เฉพาะ/

“ตยาหิ - ข้าพเจ้า เหล่านั้น/ [นิคฺคฐ - กับนิครนถ์ทั้งหลาย]/ เอว - อย่างนี้/ วทามิ - ย่อมกล่าว/ 'กิ - หรือ/ ปน - ก็/ ตุมฺเห - เธอทั้งหลาย/ อาวุโส - ผู้มีอายุ/ นิคฺคฐา - ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ ชานาถ - ย่อมรู้/ อหฺมเหว - ได้เป็นแล้วนั้นแล/ มย - ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ ปุพฺเพ - ในกาลก่อน/ น นาหฺมมหา'ติ? - ไม่ใช่ไม่ได้มีแล้ว'ดังนี้/

‘โน - หามิได้/ หิทฺ - ก็ ข้อนี/ [ลียา - พึงมี]/ อาวุโส. - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/

“‘กิ - หรือ/ ปน - ก็/ ตุมฺเห - เธอทั้งหลาย/ อาวุโส - ผู้มีอายุ/ นิคฺคฐา - ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ ชานาถ - ย่อมรู้/ อกรรมเหว - ได้กระทำแล้วเท่านั้น/ มย - ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ ปุพฺเพ - ในกาลก่อน/ ปาปกมฺม - ซึ่งกรรมที่ชั่วช้า/ น นากรมฺมหา'ติ? - ไม่ใช่ไม่ได้กระทำแล้ว'ดังนี้?/

‘โน - หามิได้/ หิทฺ - ก็ ข้อนี/ [ลียา - พึงมี]/ อาวุโส. - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/

“‘กิ - หรือ/ ปน - ก็/ ตุมฺเห - เธอทั้งหลาย/ อาวุโส - ผู้มีอายุ/ นิคฺคฐา - ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ ชานาถ - ย่อมรู้/ ‘มย - ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ เอวรูปิ วา - ที่มีรูปอย่างนี้ หรือ/ เอวรูปิ วา - หรือว่า ที่มีรูปอย่างนี้/ ปาปกมฺม - ซึ่งกรรมที่ชั่วช้า/ อกรรมมหา'ติ? - ได้กระทำแล้ว'ดังนี้?/

‘โน - หามิได้/ หิทฺ - ก็ ข้อนี/ [ลียา - พึงมี]/ อาวุโส. - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/

“‘กิ - หรือ/ ปน - ก็/ ตุมฺเห - เธอทั้งหลาย/ อาวุโส - ผู้มีอายุ/ นิคฺคฐา - ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ ชานาถ - ย่อมรู้/ เอตฺตํ กิ วา - มีประมาณเท่านี้ หรือ/ ทุกฺข - ความทุกข์/ [มยา - อันข้าพเจ้า]/ นิชฺชิณฺณ - สลัดไปแล้ว/ เอตฺตํ กิ วา - หรือว่า มีประมาณเท่านี้/ ทุกฺข - ความทุกข์/ [มยา - อันข้าพเจ้า]/ นิชฺชิเรตฺตพฺพิ - พึงสลัดไป/

เอตฺตกมฺหิ วา - หรือว่า มีประมาณเท่านี้/ ทุกฺเข - ครั้นเมื่อความทุกข์/ [มยา - อันข้าพเจ้า]/ นิชฺชิณฺเณ - สลัดไปแล้ว/ สพฺพิ - ทั้งปวง/ ทุกฺข - ความทุกข์/ [มยา - อันข้าพเจ้า]/ นิชฺชิณฺณ - เป็นธรรมที่สลัดไปแล้ว/ ภาวิสฺสตี'ติ? - จักเป็น'ดังนี้?/

‘โน - หามิได้/ หิทฺ - ก็ ข้อนี/ [ลียา - พึงมี]/ อาวุโส. - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/

“‘กิ - หรือ/ ปน - ก็/ ตุมฺเห - เธอทั้งหลาย/ อาวุโส - ผู้มีอายุ/ นิคฺคฐา - ดูก่อนนิครนถ์ทั้งหลาย/ ชานาถ - ย่อมรู้/ ทิฏฺฐเฐว - ที่เห็นแล้วนั้นแล/ ธมฺเม - ในธรรม/ อกุสฺสลาณิ - ที่เป็นอกุศล/ ธมฺมานิ - ซึ่งธรรมทั้งหลาย/ ปหานิ - ซึ่งการละออก/ กุสฺสลาณิ - ที่เป็นกุศล/ ธมฺมานิ - ซึ่งธรรมทั้งหลาย/ อุปสมฺปท'นฺติ? - ซึ่งการบำเพ็ญ'ดังนี้?/

‘โน - หามิได้/ หิทฺ - ก็ ข้อนี/ [ลียา - พึงมี]/ อาวุโส. - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ/

๓. การแปลโดยความ

๑. เทวทหรรค หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม

๑. เทวทหสูตร พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยเชื้อเทวทหะ แคว้นสักกะ ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยการบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจแห่งกรรมต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป” นิครนถ์ทั้งหลายเป็นผู้มีวาทะอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราเข้าไปหานิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาทะอย่างนี้ แล้วถามอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายมีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ (แห่งกรรม) ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป” จริงหรือ” นิครนถ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้ว ก็ยังปฏิเสธว่า “ใช่”

เราจึงถามนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

นิครนถ์เหล่านั้นตอบว่า “ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบันหรือ”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”^๑

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑/๑-๓.

๔. สรุป

พระสูตรนี้ แสดงวาทะของลัทธินิครนถ์เรื่องการเสวยความสุข การเสวยความทุกข์และการเสวยอาการที่ไม่เป็นทั้งความทุกข์ทั้งความสุข รวมถึงเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยการบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก เป็นต้น ซึ่งพระพุทธองค์ได้เสด็จไปหาพวกนิครนถ์และทรงซักถามวาทะดังกล่าว สรุปได้ว่า

(๑) ทรงขอคำยืนยัน ได้รับคำตอบว่า มีวาทะอย่างนี้จริง

(๒) ทรงซักถามเรื่องในอดีต ได้รับคำตอบว่า ไม่ทราบที่เคยเกิดมาในชาติก่อน ไม่ทราบว่าได้ทำกรรมชั่วไว้อย่างนั้นเป็นต้น

(๓) ทรงซักถามในเรื่องปัจจุบัน ได้รับคำตอบว่า ไม่ทราบว่าการละอกุศลกรรมในปัจจุบันเป็นอย่างไร และการบำเพ็ญกุศลกรรมในปัจจุบันเป็นอย่างไร

(๔) ทรงอธิบายโดยสรุปว่า พวกนิครนถ์ไม่เคยพยากรณ์อย่างนั้น โดยทรงอุปมาว่า บุรุษที่ถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างร้ายแรง ทำให้ต้องเสวยเวทนาที่เผ็ดร้อน ญาติมิตรไปหาหมอมาผ่าตัดรักษาให้ เมื่อหมอใช้มีดผ่าเอาลูกศรออกเสวยทุกข์เวทนามากแล้ว เหตุการณ์ที่ทำให้เขาเสวยทุกข์เวทนาได้ตลอด ฉันทิ นิครนถ์ทั้งหลายก็ฉันทินั้นเหมือนกัน ถ้าทราบที่เคยเกิดมาแล้ว เคยทำบาปกรรมอย่างนั้นบ้าง

ข้อคิดตามหลักธรรม

ผลของบุญและบาปที่กระทำแล้ว โดยสรุปแบ่ง ๔ ระดับ คือ

๑) ระดับจิตใจ ผลเกิดขึ้นในใจทันทีทุกครั้งที่ทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว หากทำกรรมไม่ดีจะสร้างเชื้อแห่งความไม่ดีขึ้นในใจ ทำให้สภาพจิตใจตกต่ำ มัวหมอง หากทำเช่นนี้อย่างต่อเนื่อง จิตจะหยาบกระด้างขึ้น ตรึงกันข้าม ถ้าทำแต่สิ่งที่ดีงาม เช่น คิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือคนอื่น ทำบุญทำทานอยู่เสมอ ย่อมส่งผลให้สภาพจิตใจดีขึ้น มีใจเยือกเย็น ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว สามารถใช้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ได้รวดเร็ว ลึกซึ้ง รอบคอบ เป็นระเบียบ และตัดสินใจ ได้ฉับพลันถูกต้อง เพราะเหตุที่บุญชำระใจให้สะอาดผ่องใส

๒) ระดับบุคลิกภาพ ผู้ที่หมั่นสั่งสมกรรมดีอยู่เสมอ เช่น ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น ย่อมมีใจที่สงบ เบิกบาน ชุ่มเย็น ไม่มีความกังวลหม่นหมอง เมื่อใจผ่องใส ไม่คิดโลภอยากได้ของใคร ไม่คิดสร้างความเดือดร้อนให้ใคร มีแต่คิดช่วยเหลือ ย่อมส่งผลถึงหน้าตา ผิวพรรณ ให้พลอยผ่องใสไปด้วย ทั้งยังมีความมั่นใจ มีความสง่างามอยู่ในตัวเอง

๓) ระดับวิถีชีวิต วิถีชีวิตของผู้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ก็เพราะเกิดจากการให้ผลของบุญและบาปที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติในอดีตจนถึงภพชาติปัจจุบัน ทำให้เราได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุขบ้าง หรือได้รับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา มีการเสื่อมลาภ เสื่อมยศบ้าง เป็นต้น

๔) ระดับสังคม การทำกรรมดี กรรมชั่ว ไม่ได้ส่งผลแต่ตัวเองเท่านั้น หากแต่ส่งผลถึงบุคคลรอบข้าง รวมทั้งสังคมอีกด้วย ความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมนั้น ๆ โดยลำดับ.

บทที่ ๒

อนุพัทธวรรค: อนุปทสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรว่าเป็นบัณฑิต เป็นผู้มียุญญามาก เป็นผู้มียุญญา กว้างขวาง เป็นผู้มียุญญาร่าเริง เป็นผู้มียุญญารวดเร็ว เป็นผู้มียุญญาเฉียบแหลม เป็นผู้มียุญญาเพิกถอนกิเลส ใช้เวลา เพียงครึ่งเดือน สารีบุตรได้เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบทได้เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท ตามตัวอย่างบาลีดังนี้

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๒. อนุปทวคโค

๑. อนุปทสูตร

๙๓. เอวํ เม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตถียํ วิหริติ เขตวนเณ อนาถปิณฑิกสฺส อารามเณ. ตตร โข ภควา ภิกขุ อามน เตสํ “ภิกขโว”ติ. “ภทฺทเต”ติ เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ. ภควา เอตทโวจ-

“ปณฺธิโต ภิกขเว สาริปฺุตโต มหาปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต ปุณฺณปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต หาสปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต ขวนปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต ติกฺขปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต นิพเพธิกปณฺโณ ภิกขเว สาริปฺุตโต สาริปฺุตโต ภิกขเว อทฺธมาสํ อนุปทธมฺมวิปสฺสนํ วิปสฺสติ. ตตริทํ ภิกขเว สาริปฺุตตสฺส อนุปทธมฺมวิปสฺสนาย โหติ.

๙๔. “อิธ ภิกขเว สาริปฺุตโต วิวิจเญว กามะหิ วิวิจเญว อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกํ สวิจาร์ วิเวกํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ. เย จ ปฐมเณ ฌมา วิตกโก จ วิจาร์ จ ปีติ จ สุขญจ จิตฺเตกคฺคตา จ ผสฺโส เวทนา สยญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฌนโท อธิโมกฺโข วีริยํ สติ อูปะกขา มนสิกาโร ตยาสส ธมฺมา อนุปทวตฺถิตา โหนติ. ตยาสส ธมฺมา วิทิตา อุปปชฺชนติ วิทิตา อุปฐฺฐหนติ วิทิตา อพภตฺถํ คจฺฉนติ. โส เอวํ ปชานาติ ‘เอวํ กิริม ธมฺมา อหุตฺวา สมโณนติ หุตฺวา ปฏฺวิเนตี’ติ. โส เตสุ ธมฺเมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสโร อปปฏิพฺพโร วิปมฺุตโต วิสยฺุตโต วมิริยาทิกเตน เจตสา วิหริติ. โส ‘อถลิต อุตฺตริ นิสฺสรณ’นติ ปชานาติ. ตพฺพหุสิการา อตฺถิตเววสฺส โหติ.

๒. การแปลคำต่อคำ

๒. อนุปทวคโค – หมวดเป็นเครื่องแสดงซึ่งธรรมที่เป็นไปตามซึ่งบท/

๑. อนุปทสูตร – พระสูตรเป็นเครื่องแสดงซึ่งธรรมที่เป็นไปตามซึ่งบท/

๙๓. เอวมเม – อย่างนี้ อันข้าพเจ้า/ สุตฺ; – สดับมาแล้ว/

เอกํ – หนึ่ง/ สมยํ – ในสมัย/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวตถียํ – ในเมืองชื่อว่าสาวัตถี/ วิหริติ – ย่อมทรงประทับอยู่/ เขตวนเณ – ชื่อว่าเขตวัน/ อนาถปิณฑิกสฺส – ของคฤหบดีผู้มาก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มืิที่พึ่งหาไม่ได้/ อารามเณ. – ณ อาราม/ ตตร โข – นั้นแล/ [เขตวนเณ – ชื่อว่าเขตวัน/ อารามเณ – ณ อาราม]/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ภิกขุ – ซึ่งภิกษุทั้งหลาย/ อามนเตสิ – ตรัสเรียกมาแล้ว/ “ภิกขโว”ติ. – “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย”ดังนี้/

“ภทฺทเต”ติ – ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ”ดังนี้/ เต – เหล่านั้น/ ภิกขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ ภควโต – ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปจฺจสฺสโสสุ. – ฟังตอบแล้ว/

ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เอตทโวจ - ได้ตรัสแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“ปณฺธิโต - เป็นบัณฑิต/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - สารีบุตร/

มหาปณฺธิ - เป็นผู้ที่มีปัญญามาก/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - ชื่อว่าสารีบุตร/ สารีบุตร/

ปฺฤณฺณ - เป็นผู้ที่มีปัญญาที่แน่นหนา/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - ชื่อว่าสารีบุตร/ สารี
บุตร/

หาสปณฺธิ - เป็นผู้ที่มีปัญญาร่าเริง/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - สารีบุตร/

ขวนปณฺธิ - เป็นผู้ที่มีปัญญาที่คล่องแคล่ว/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - สารีบุตร/

ติฏฺฐปณฺธิ - เป็นผู้ที่มีปัญญาที่เฉียบแหลม/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - สารีบุตร/

นิพเพธิกปณฺธิ - เป็นผู้ที่มีปัญญาเป็นเครื่องชำระกาย/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - สารี
บุตร/

สารีปุตฺโต - สารีบุตร/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อพฺพมาสํ - ตลอดถึงแห่งเดือน/ อนุปทมนฺวิปสฺสนํ
- ด้วยความเห็นแจ้งซึ่งธรรมที่เป็นไปตามลำดับแห่งบาท/ วิปสฺสตี - ย่อมเห็นแจ้ง/ ตตฺถิทํ - บรรดาธรรมทั้งหลาย
เหล่านั้น/ ขอนี้/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺตสฺส - ของสารีบุตร/ อนุปทมนฺวิปสฺสนาย - ในความเห็น
แจ้งซึ่งธรรมตามลำดับบาท/ โหติ; - ย่อมเป็น/

๙๔. “อิธ - นี่/ [ธมฺมวินย - ในพระธรรมและพระวินัย]/ ภิกฺขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ สารีปุตฺโต - ชื่อว่า
สารีบุตร/ วิวิจฺเจว - แยกออกแล้วนั้นแล/ กาเมหิ - จากกามทั้งหลาย/ วิวิจฺจ - แยกออกแล้ว/ อกุสเลหิ - ที่เป็น
อกุศล/ ธมฺเมหิ - จากธรรมทั้งหลาย/ สวิตกํ - ที่เป็นไปกับด้วยความตรึกตรองโดยพิเศษ/ สวิจาร์ - ที่เป็นไปกับด้วย
ความไตร่ตรองโดยพิเศษ/ วิเวกํ - ที่เกิดจากความแยกออก/ ปิติสฺสํ - ที่มีความอิมใจและความสุข/ ปฐมํ - ที่ ๑/
ฉนํ - ซึ่งฉน/ อุปสมฺปช - เข้าถึงพร้อมแล้ว/ วิหริ; - ย่อมพำนักอยู่/

เย - เหล่าใด/ จ - ก็/ ปฐฺเม - ที่ ๑/ ฉน - ในฉน/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ วิตฺกโก จ - คือ ความตรึก
ตรองโดยพิเศษ ด้วย/ วิจาร์ จ - การไตร่ตรอง ด้วย/ ปิติ จ - ความอิมใจ ด้วย/ สุขญจ - ความสุข ด้วย/ จิตฺเตกคฺค
ตา จ - ความที่แห่งจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ด้วย/ ผลฺโส - ความถูกต้อง/ เวทนา - เวทนา/ สณฺญา - สัญญา/
เจตนา - ความตั้งใจ/ จิตฺตํ - ความคิด/ ฉนฺโท - ความพอใจ/ อธิโมกฺโข - ความน้อมไปยิ่ง/ วิริยํ - ความเพียร/ สติ
- ความระลึก/ อุเปกฺขา - ความเข้าไปมองดู/ มนสิกาโร - การกระทำไว้ในใจ/ ตยาสฺส - อันสารีบุตรนั้น เหล่านั้น/
ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อนุปทวตฺถิตา - เป็นธรรมที่กำหนดได้แล้วเป็นไปตามซึ่งบาท/ โหนติ. - ย่อมเป็น/ ตยาสฺส -
อันสารีบุตรนั้น เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ วิทิตา - ทราบแล้ว/ อุปฺปชฺชนฺติ - ย่อมเกิดขึ้น/ วิทิตา - ทราบ
แล้ว/ ‘อุปฺปชฺชนฺติ - ย่อมเข้าไปดำรงอยู่/ วิทิตา - ทราบแล้ว/ อพฺภตฺถิ - ซึ่งการตั้งอยู่ไม่ได้/ คจฺจนฺติ. - ย่อมถึง/

โส - รูปนั้น/ [สารีปุตฺโต - สารีบุตร]/ เอวํ - อย่างนี้/ ปชานาติ; - ย่อมรู้ชัด/ ‘เอวํ - อย่างนี้/ กิรเม - ได้ยิน
ว่า เหล่านี้/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อหุตฺวา - ไม่มีแล้ว/ สมฺโณนฺติ - ย่อมมีพร้อม/ หุตฺวา - มีแล้ว/ ปฏฺวิเนตฺติ. -
ย่อมดับลงเฉพาะ’ดังนี้/ โส - รูปนั้น/ [สารีปุตฺโต - สารีบุตร]/ เตสฺ - เหล่านั้น/ ธมฺเมสฺ - ในธรรมทั้งหลาย/ อนุปโย
- เป็นผู้ไม่เข้าไปยึดถือ/ อนปโย - เป็นผู้ที่ไม่ควรเข้าถึง/ อนิสฺสิต - เป็นผู้อันความทะยานอยาก ความถือตัวและ
ความเห็นอาศัยไม่ได้แล้ว/ อปฺปฏิพฺพโร - เป็นผู้อันความทะยานอยาก ความถือตัวและความเห็นไม่เกี่ยวเนื่องเฉพาะ
แล้ว/ วิปฺมุตฺโต - เป็นผู้หลุดพ้นออกโดยพิเศษแล้ว/ วิสฺยุตฺโต - เป็นผู้มีกิเลสวัตถุเป็นเครื่องประกอบพร้อมที่ประกอบ
แยกออกดีแล้ว/ วิมฺริยาทิกเตน - ที่กระทำแล้วให้มีเขตแดนคือธรรมเป็นเครื่องเศร้าหมองไปปราศแล้ว/ เจตฺสา - มีใจ/
วิหริ. - ย่อมพำนักอยู่/

โส - รูปนั้น/ [สารีปุตฺโต - สารีบุตร]/ ‘อตฺถิ - มีอยู่/ อุตฺตริ - ที่สูงขึ้น/ นิสฺสรณ’นฺติ - ธรรมเป็นเครื่อง
สลัดออก’ดังนี้/ ปชานาติ; - ย่อมรู้ชัด/ ตพฺพหุสฺสิการา - เพราะการกระทำซึ่งธรรมนั้นให้มากขึ้น/ อตฺถิตฺเวสฺส - มี
อยู่’ดังนี้แล้ว รูปนั้น/ [สารีปุตฺตสฺส - แก่สารีบุตร/ ทิฏฺฐิ - ความเห็น]/ โหติ. - ย่อมมี/

๓. การแปลโดยความ

๒. อนุปทวรรค หมวดว่าด้วยธรรมตามลำดับบท

๑. อนุปทสูตร ว่าด้วยธรรมตามลำดับบท

[๙๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก มีปัญญากว้างขวาง มีปัญญาร่าเริง มีปัญญารวดเร็ว มีปัญญาเฉียบแหลม มีปัญญาเพิกถอนกิเลส ภิกษุทั้งหลาย เพียงกึ่งเดือน สารีบุตรก็เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบทได้ ในการเห็นแจ้งธรรมตามลำดับบทของสารีบุตรนั้นมีเรื่องดังต่อไปนี้

[๙๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนี้ สารีบุตรสังคจกจากามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ก็ธรรมในปฐมฌาน คือ วิตก (ความตรึก) วิจารณ์ (ความตรอง) ปิติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสุข) จิตตึกคคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ผัสสะ (ความถูกต้อง) เวทนา (ความเสวยอารมณ์) สัญญา (ความหมายรู้) เจตนา (ความจงใจ) วิญญาน (ความรู้แจ้ง) ฉันทะ (ความพอใจ) อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) อุเบกขา (ความวางเฉย) มนสิการ (ความใส่ใจ) เหล่านี้ สารีบุตร กำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้ว ย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มิได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๑)^๒

๔. สรุป

บทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรว่าเป็นผู้มีปัญญา ๕ อย่าง และได้เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท กล่าวคือเป็นผู้สังคจกจากามและอกุศลธรรมแล้วบรรลุฌาน ๔ อย่าง ได้รู้แจ้งแล้วธรรมเหล่านั้นที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ได้รู้ชัดว่าธรรมที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้ว ย่อมดับไป เป็นผู้ไม่ยินดี ไม่ยินร้ายในธรรมทั้งหลาย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น

ข้อคิดที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติของพระสารีบุตร คือ พระสารีบุตร เป็นผู้รู้จักผล ๑ รู้จักเหตุ ๑ รู้จักประมาณ ๑ รู้จักกาล ๑ รู้จักบริษัท ๑ ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ สามารถหมุนกงล้อธรรมจักรขึ้นเยี่ยม ที่ตาคคตให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามโดยชอบ ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มารพรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้.

^๒ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๓-๙๔/๑๑๑-๑๑๒.

ข้อคิดตามหลักธรรม

จงเป็นผู้กล้าหาญ ที่จะละความถือด้านเห็นแก่ตัว ความเคยตัว และความไม่ระมัดระวังตัว
ไม่เป็นคนพูดพล่าม โดยปราศจากสาระ ก่อความรำวฉานชิงชัง

จงประพฤติตนเป็นบัณฑิต

จงเป็นผู้รักษากายใจของตัวให้ปลอดจากโรคกายโรคใจ

จงเป็นผู้ฉลาดศึกษา คั่นคว่ำ วางแผน ชี้แนะ และลงมือทำ

ถ้าแต่ละคนแม้เพียงตั้งใจไว้ในธรรมฝ่ายสุจริต ไม่ถลำลงสู่ความคิดชั่ว อันนำไปสู่การพูดชั่วและทำชั่วซ้ำเติม ก็
นับว่าได้ช่วยบรรเทาปัญหาของโลกแล้ว และยังหากท่านมีดวงจิตผ่องแผ้วด้วยเมตตาการุณยธรรม นำความปรารถนาดี
เพื่อแผ่ไปสู่ทุกชีวิตอย่างเสมอหน้า ความทุกข์ยากที่เราทั้งหลายต่างเผชิญ ย่อมจะคลี่คลายได้ในไม่ช้า.

บทที่ ๓

สุญญตวรรค: อัจฉริยัพพุตธัมมสูตร

พระสูตรนี้ กล่าวถึงภิกษุจำนวนมาก หลังจากกลับจากบิณฑบาต ฉันทัดอาหารเสร็จแล้ว ได้นั่งประชุมกันในหอฉัน แล้วสนทนากันถึงเรื่องที่น่าอัศจรรย์และไม่เคยปรากฏมาก่อน กล่าวคือ พระตถาคตเจ้าทรงมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ทรงระลึกถึงพระพุทเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปัญจจรรณได้แล้ว ทรงติดต่อแห่งวิญญู ครอบจำวิญญู ก้าวล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว อีกทั้งทรงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีโคตรตระกูลอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีศีลอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีธรรมอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีปัญญาอย่างนี้ เป็นต้น.

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๓. อัจฉริยอพพุตสูตร

๑๔๗. เอว เม สุตฺ เอกํ สมยํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เขตฺตเว ณ อนาถปิณฑิกสฺส อารามเ. อถ โข สมพหุลานํ ภิกขุณํ ปจฺจกมตฺตํ ปิณฑปาทปฏิกกนฺตานํ อุပ္ปฏฺฐานสาลาเย สมนิสินฺนํ สมนิปิตฺตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาติ “อัจฉริยํ อาวุโส อพฺภุตํ อาวุโส ตถาคตสฺส มหิทธิกิตา มหานุภาวตา ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุทฺธเ ปรีนิพฺพุเต ฉินฺนปฺปญฺเจ ฉินฺนวฏฺเฐ เม ปรียาทินฺนวฏฺเฐ สพฺพทุกฺขวິตฺตเต ชานิสฺสตี ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํนามา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํโคตฺตา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํสีลา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํปญฺญา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํวิหารี เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ ‘เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหตุ’ อิติปิ”ติ เอวํ วุตฺเต อายสฺมา อานนฺโท เต ภิกขุ เอตทโวจ “อัจฉริยา เจว อาวุโส ตถาคตา อัจฉริยธมฺมสมนฺนาคตา จ อพฺภุตา เจว อาวุโส ตถาคตา อพฺภุตธมฺมสมนฺนาคตา จา”ติ. อยญฺจ หิ ทํ เตสํ ภิกขุณํ อนฺตรากถา วิปฺปกตา โหติ.

๑๔๘. อถ โข ภควา สายนฺทสมยํ ปฏฺฐิสฺสลาณา วุฏฺฐิตฺเต ยนฺนุပ္ปฏฺฐานสาลา เตนฺนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญุตเต อาสเน นิสีทึ นิสซชฺช โข ภควา ภิกขุ อามนฺเตสี “กาย นุตถ ภิกขเว เอตฺรหิ กถาย สมนิสินฺนา กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา”ติ? “อิธ ภนฺเต อมฺหากํ ปจฺจกมตฺตํ ปิณฑปาทปฏิกกนฺตานํ อุပ္ปฏฺฐานสาลาเย สมนิสินฺนํ สมนิปิตฺตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาติ ‘อัจฉริยํ อาวุโส อพฺภุตํ อาวุโส ตถาคตสฺส มหิทธิกิตา มหานุภาวตา ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุทฺธเ ปรีนิพฺพุเต ฉินฺนปฺปญฺเจ ฉินฺนวฏฺเฐ เม ปรียาทินฺนวฏฺเฐ สพฺพทุกฺขวິตฺตเต ชานิสฺสตี เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหตุ อิติปิ เอวํนามา... เอวํโคตฺตา... เอวํสีลา... เอวํธมฺมา.. เอวํปญฺญา... เอวํวิหารี... เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหตุ อิติปิ”ติ เอวํ วุตฺเต ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท อมฺเห เอตทโวจ ‘อัจฉริยา เจว อาวุโส ตถาคตา อัจฉริยธมฺมสมนฺนาคตา จ อพฺภุตา เจว อาวุโส ตถาคตา อพฺภุตธมฺมสมนฺนาคตา จา’ติ. อยํ โข โน ภนฺเต อนฺตรากถา วิปฺปกตา อถ ภควา อานุปฺปโต”ติ.

๒. การแปลคำต่อคำ

๓. อัจฉริยอพกุตสุด - พระสูตรเป็นเครื่องแสดงซึ่งธรรมที่น่าอัศจรรย์/

๑๙๗. เอวมเม - อย่างนี้ อันข้าพเจ้า/ สุต; - สดับมาแล้ว/

เอก - หนึ่ง/ สมย - ในสมัย/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวตถิย - ในเมืองชื่อว่าสาวตถิ/ วิหริติ - ย่อมทรงประทับอยู่/ เขตวเน - ชื่อว่าเขตวัน/ อนาถปิณฑิกสส - ของคฤหบดีผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ อาราเม. - ณ อาราม/ อถ โข - ครั้งนั้นแล/ สมพหุลาน - ผู้มากพร้อม/ ภิกขุณ - แก่ภิกษุทั้งหลาย/ ปจจาคต - ในภายหลังแห่งข้าวสว/ ปินทปาทปฏิกกนทาน - ผู้ก้าวกลับแล้วจากปินทปาท/ อุပ္ปฐฐานสาละย - ในศาลาเป็นที่เข้าไปบำรุง/ สนนินนนาน - ผู้นั่งพร้อมกันแล้ว/ สนนิตตาน - ผู้ประชุมพร้อมแล้ว/ อยมนตรากถา - วาจาเป็นเครื่องกล่าวในระหว่าง นี้/ “อัจฉริย - เรื่องที่น่าอัศจรรย์/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ อพกุต - เรื่องที่ไม่เคยปรากฏแล้ว/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตสส - ของพระตถาคตเจ้า/ มหิททิกตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีฤทธิ์มาก/ มหานุภาวตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอำนาจมาก/ ยตร ทิ นาม - ก็ ชื่อว่าในเพราะเหตุใดเล่า/ ตถาคโต - พระตถาคตเจ้า/ อติเต - ผู้ล่วงไปแล้ว/ พุทธ - ซึ่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย/ ปรินิพพุเต - ผู้ดับสนิทโดยรอบแล้ว/ ฉินนปปลเจ - ผู้มีกิเลสวัตถุเป็นเหตุเนิ่นช้าที่ตัดขาดแล้ว/ ฉินนวกุเม - ผู้มีหนทางที่ตัดขาดแล้ว/ ปริยาทินนวกุญ - ผู้มีการหมุนเวียนไปที่ยึดถือโดยรอบแล้ว/ สพพทุกขวิตวเต - ผู้เป็นไปล่วงโดยพิเศษแล้วซึ่งความทุกข์ทั้งปวง/ ขานิสสติ - จักรู้จัก/ ‘เอวชจจา - เป็นผู้ที่มีพระชาติอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอวันามา - เป็นผู้ทรงมีพระนามอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอวโคตตา - เป็นผู้ทรงมีพระโคตรอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอวสีลา - เป็นผู้ทรงมีศีลอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอวธมมา - เป็นผู้ทรงมีพระธรรมอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอวปัญญา - เป็นผู้ทรงมีพระปัญญาอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอววิหารี - เป็นผู้มีการประทับอยู่อย่างนี้เป็นปกติ/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/

อติปิ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ ‘เอววิมุตตา - เป็นผู้ทรงหลุดพ้นโดยพิเศษแล้วอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ’ - ได้เป็นแล้ว/ อติปิ”ติ - แม้เพราะเหตุนี้”ดังนี้/

เอว - อย่างนั้น/ [อตเถ - ครั้นเมื่อเนื้อความ/ ภิกขุทิ - อันภิกษุทั้งหลาย]/ วุตเต - กล่าวแล้ว/ อายสมา - ท่านผู้มีอายุ/ อานนโท - ชื่อว่าอานนท์/ เต - เหล่านั้น/ ภิกขุ - กับภิกษุทั้งหลาย/ เอตทโวจ - ได้กล่าวแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/ “อัจฉริยา เจว - เป็นผู้ทรงน่าอัศจรรย์ ด้วยนั้นแล/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตา - พระตถาคตทั้งหลาย/ อัจฉริยธมมสมนนาคตา จ - เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์ ด้วย/ อพกุตตา เจว - เป็นผู้ไม่เคยปรากฏมาแล้ว ด้วยนั้นแล/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตา - พระตถาคตทั้งหลาย/ อพกุตธมมสมนนาคตา จา”ติ. - เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยธรรมที่ไม่เคยปรากฏแล้ว ด้วย”ดังนี้/

ออยจ - นี่ ด้วย/ ทิท - ก็นี่/ เตส - เหล่านั้น/ ภิกขุ - อันภิกษุทั้งหลาย/ อนตรากลา - วาจาเป็นเครื่องกล่าวในระหว่าง/ วิปกตา - เป็นวาจาที่กระทำค้างไว้แล้ว/ โหติ; - ย่อมเป็น/

๑๙๘. อถ โข - ครั้งนั้นแล/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สายนทสมย์ - ในสมัยที่เป็นเวลาเย็นแห่งวัน/ ปฏิสลลانا - จากสถานที่เป็นที่ลี้ภัยพร้อมเฉพาะ/ วฏฐิต - เป็นผู้เสด็จลุกขึ้นโดยพิเศษแล้ว/ เยนุปฏฐานสาลา - โดยส่วนแห่งทิศใด ศาลาเป็นที่เข้าไปบำรุง/ เตนุปสงกมิ; - ทรงก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อุปสงกมิตวา - ครั้นทรงก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ ปณญตเต - ที่จัดแจงแล้ว/ อาสเน - บนที่ประทับนั่ง/ นิสิติ - ทรงประทับนั่งแล้ว/ นิสชช โข - ครั้นทรงประทับนั่งแล้วแล/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ภิกขุ - ซึ่งภิกษุทั้งหลาย/ อามนุเตสิ - ตรัสเรียกมาแล้ว/

“กาย นุตถ - อะไรหนอ ย่อมเป็น/ [ตุมเห - เธอทั้งหลาย]/ ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ เอตริ - ในบัดนี้/ กลาย - ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว/ สนนิสินนา - เป็นผู้นั่งพร้อมกันแล้ว/ สนนิปิตตา; - เป็นผู้ประชุมพร้อมแล้ว/ กา - อะไร/ จ ปน - ก็แล/ โว - อันเธอทั้งหลาย/ อนตรากลา - วาจาเป็นเครื่องกล่าวในระหว่าง/ วิปกตา” ตี? - กระทำค้างไว้แล้ว”ดังนี้/

“อิธ - นี่/ ภาณเต - ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ/ อมหาก - แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย/ ปจฺจมาตต - ในภายหลังแห่งข้าวสว/ ปิณฑปาทปฏิกกนฺตาน - ผู้ก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต/ อุฏฐานสาลา - ในศาลาเป็นที่เข้าไปบำรุง/ สนนิสินนาน - ผู้นั่งพร้อมกันแล้ว/ สนนิปิตตาน - ผู้ประชุมพร้อมแล้ว/ อยมนตรากลา - วาจาเป็นเครื่องกล่าวในระหว่าง นี่/ ‘อจฺจริย - เรื่องที่น่าอัศจรรย์/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ อพฺภูต - เรื่องที่ไม่เคยปรากฏแล้ว/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตส - ของพระตถาคตเจ้า/ มหิททิกตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีฤทธิ์มาก/ มหานุภาวตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีานุภาพมาก/ ยตฺร หิ นาม - ก็ ชื่อว่าในเพราะเหตุใดเล่า/ ตถาคโต - พระตถาคตเจ้า/ อตีเต - ผู้ล่วงไปแล้ว/ พุทฺเธ - ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย/ ปรีนิพฺพุเต - ผู้ดับสนิทโดยรอบแล้ว/ จินนปฺปญฺเจ - ผู้มีกิเลสวัตถุเป็นเหตุเนิ่นช้าที่ตัดขาดแล้ว/ จินนวฏฺเฐ - ผู้มีหนทางที่ตัดขาดแล้ว/ ปรียาทินนวฏฺเฐ - ผู้มีการหมุนเวียนไปที่ยึดถือโดยรอบแล้ว/ สพฺพทฺทขวิตฺตเต - ผู้เป็นไปล่วงโดยพิเศษแล้วซึ่งความทุกข์ทั้งปวง/ ชานิสฺสติ - จักรู้จัก/ ‘เอวฺชจ - เป็นผู้ที่มีพระชาติอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนฺโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ - ได้เป็นแล้ว’/

อิตฺติ - ด้วยประการดังนี้บ้าง/ เอวฺนมาเป - เป็นผู้ซึ่งอย่างนี้ ฯลฯ/ เอวฺโคตฺตาเป - เป็นผู้ซึ่งโครตอย่างนี้ ฯลฯ/ เอวฺสีลาเป - เป็นผู้ซึ่งศีลอย่างนี้ ฯลฯ/ เอวฺธมฺมาเป - เป็นผู้ซึ่งธรรมอย่างนี้ ฯลฯ/ เอวฺปญฺญาเป - เป็นผู้ซึ่งความทราบชัดอย่างนี้ ฯลฯ/ เอวฺวิหริเป - เป็นผู้พำนักอยู่อย่างนี้โดยปกติ/ ฯลฯ/ เอวฺวิมุตฺตา - เป็นผู้ทรงหลุดพ้นโดยพิเศษแล้วอย่างนี้/ เต - เหล่านั้น/ ภควนฺโต - พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย/ อเหตุ - ได้เป็นแล้ว/ อิตฺติ - แม้เพราะเหตุนี้”ดังนี้/

เอว - อย่างนั้น/ [อตฺเถ - ครั้นเมื่อเนื้อความ/ อมหะ - อันข้าพระองค์ทั้งหลาย]/ วุตเต - กล่าวแล้ว/ ภาณเต - ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ/ आयสฺมา - ท่านผู้มีอายุ/ อานนฺโท - ชื่อว่าอานนท์/ อมหะ - กับข้าพระองค์ทั้งหลาย/ เอตทโวจ - ได้กล่าวแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/ ‘อจฺจริยา เจว - เป็นผู้ทรงน่าอัศจรรย์ ด้วยนั้นแล/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตา - พระตถาคตทั้งหลาย/ อจฺจริยธมฺมสมนฺนาคตา จ - เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์ ด้วย/ อพฺภูตา เจว - เป็นผู้ไม่เคยปรากฏมาแล้ว ด้วยนั้นแล/ อาวุโส - ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย/ ตถาคตา - พระตถาคตทั้งหลาย/ อพฺภูตธมฺมสมนฺนาคตา จา’ติ. - เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยธรรมที่ไม่เคยปรากฏแล้ว ด้วย’ ดังนี้/

ออย โข - นี่แล/ โน - อันข้าพระองค์ทั้งหลาย/ ภาณเต - ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ/ อนตรากลา - วาจาเป็นเครื่องกล่าวในระหว่าง/ วิปกตา - กระทำค้างไว้แล้ว/ อถ - อย่างนั้น/ [ภาเว - ครั้นเมื่อความเป็น/ สนฺเต - มีอยู่]/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ อนุปฺปตฺโต’ติ. - เป็นผู้เสด็จถึงโดยลำดับแล้ว”ดังนี้/

๓. การแปลโดยความ

๓. อัจฉริยพทุธัมมสูตร ว่าด้วยอัจฉริยพทุธธรรมของพระพุทธองค์

[๑๙๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอนั้น ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างการประชุมว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปัญจธรรมได้แล้ว ทรงติดต่อแห่งวิภูษะ ครอบงำวิภูษะ ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว ทรงทราบว่ “พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีโคตรตระกูลอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีศีลอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีธรรมอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีปัญญาอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีวิมุตติอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บ้าง”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอนนทได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันนำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ”

[๑๙๘] ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่สถิตเร้น เสด็จไปที่หอนั้น ประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุเหล่านั้นมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พุดเรื่องอะไรค้างไว้”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอนั้น สนทนากันในระหว่างการประชุมว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปัญจธรรมได้แล้ว ทรงติดต่อแห่งวิภูษะ ครอบงำวิภูษะ ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว จักทรงทราบว่ “พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้ ... มีโคตรตระกูลอย่างนี้ ... ทรงมีศีลอย่างนี้ ... ทรงมีธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีปัญญาอย่างนี้ ... ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีวิมุตติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอนนทได้กล่าวกับข้าพระองค์ทั้งหลายว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันนำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ” เรื่องนี้แลที่ข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึงพระพุทธเจ้าข้า”^๓

^๓ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๗-๑๙๘/๒๓๓-๒๓๔.

๔. สรุป

บทนี้ สรุปความว่า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สำเร็จบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความเด็ดเดี่ยว แน่วแน่มั่นคงในการทำความดี ได้ตั้งใจที่จะทำความดีโดยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการทำความดีสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันและสังคมไทยได้ทุกเมื่อ เพราะการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาเป็นพื้นฐานแห่งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมทั้งนั้น

ผู้ที่มุ่งหวังความเจริญหรือการบรรลุธรรมชั้นสูง พึงนำไปปฏิบัติดำเนินไปอย่างต่อเนื่องด้วยจิตใจที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว โดยอาศัยการกระทำของตนเองเป็นสำคัญ และย่อมสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเฉพาะตนได้.

ข้อคิดตามหลักธรรม

คุณลักษณะที่สำคัญของพระโพธิสัตว์ อาจสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. การบำเพ็ญตนช่วยเหลือสรรพสัตว์ อย่างไรขอบเขตหรือประโยชน์ผู้อื่น (ปรีตละ)
๒. การบำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณในอนาคตหรือประโยชน์ตนเอง (อัตตัตถะ)

การดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อยู่กับภาระที่จะพึงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ ๒ ประการข้างต้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่พระโพธิสัตว์ทุกองค์ต้องมีและประโยชน์ทั้งสองนั้นก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นอย่างไรขอบเขตก็คือ การได้ชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อตนเอง ตรงกันข้ามการบำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อตนเอง ก็คือการได้มีโอกาสอุทิศตนให้เป็นประโยชน์แก่มวลสัตว์ทั้งปวงเช่นเดียวกัน.

บทที่ ๔ วิภังการะ: ภัทเทกรัตตสูตร

พระสูตรนี้ กล่าวถึง บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็ผ่านไปแล้ว และสิ่งที่ยังไม่มาถึงก็ยังไม่เกิดขึ้น ผู้เห็นแจ้งธรรมปัจจุบันจะไม่กังวล ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ จึงควรเจริญธรรมนั้นให้ต่อเนื่อง พระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง โดยนัย สมมติ เรื่องราว และจนถึง การรู้ความจริงของสภาพธรรมที่เป็นปรมาัตถ์ ที่มีลักษณะที่เป็นสภาพธรรมที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ด้วยอำนาจของกิเลส อกุศล เพราะการคิดนั้นไม่เป็นประโยชน์แต่นำมาซึ่งโทษ แต่การคิดที่เป็นเรื่องราวที่เป็นการคิดด้วยกุศลจิต สิ่งนั้นก็ควรคิด คือ เป็นความคิดถูกในขั้นเรื่องราวเป็นต้น ตามบาลีตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๔. วิภังคกคโค

๑. ภัทเทกรัตตสูตร

๒๗๒. เอรุ เม สุตฺถิ อเภิ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหริติ เชตวนเณ อนาถปิณฑิกสฺส อารามเณ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “ภิกฺขโว”ติ. “ภทฺเท”ติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ. ภควา เอตทโวจ “ภัทเทกรัตตสฺส โว ภิกฺขเว อุตฺเทสญจ วิภังคญจ เทเสสสามิ. ตํ สุณณฺถ สาธุกํ มนสิ กโรถ ภาสิสสามิ”ติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ. ภควา เอตทโวจ-

“อติตํ นานวาคเมยฺย นปฺปฏิกังเข อนาคตํ.

ยทตฺติตํ ปหิณฺโณ ตํ อปฺปตฺตญจ อนาคตํ”

“ปจฺจุปปนญจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ.

อสํหิโร อสํกุปฺปิ ตํ วิทวา มนุพฺพุทฺเธย”

“อชฺเชว กิจจมาตปฺปิ โก ชญญา มรณํ สุเว.

น หิ โน สงฺครํ เตน มหาเสเนน มจฺจุณา”

“เอวํ วิหาริ อาตมฺมิ อโหโรตฺตมตฺนทิตํ.

ตํ เว ภัทเทกรัตตํ สนฺโต อาจิกฺขเต มุนิ” ฯ

๒๗๓. “ภณฺถ ภิกฺขเว อติตํ อนวาคเมติ? ‘เอวํรูปํ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ สมฺนวาเนติ ‘เอวํเวทโน อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ สมฺนวาเนติ ‘เอวํสญฺญอ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ สมฺนวาเนติ ‘เอวํสงฺขาโร อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ สมฺนวาเนติ ‘เอวํวิญญานอ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ สมฺนวาเนติ เอวํ โข ภิกฺขเว อติตํ อนวาคเมติ.

“ภณฺถ ภิกฺขเว อติตํ นานวาคเมติ? ‘เอวํรูปํ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ น สมฺนวาเนติ ‘เอวํเวทโน อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ น สมฺนวาเนติ ‘เอวํสญฺญอ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ น สมฺนวาเนติ ‘เอวํสงฺขาโร อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ น สมฺนวาเนติ ‘เอวํวิญญานอ อโหสิ อติตมฺหุธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิ น สมฺนวาเนติ เอวํ โข ภิกฺขเว อติตํ นานวาคเมติ.

๒. การแปลคำต่อคำ

๔. วิภังควคโค – หมวดยเป็นเครื่องแสดงซึ่งการจำแนก/

๑. ภาทเทรตตสูตร

– พระสูตรเป็นเครื่องแสดงซึ่งบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ/

๒๗๒. เอวเม – อย่างนี้ อันข้าพเจ้า/ สุต; – สดับมาแล้ว/

เอก – หนึ่ง/ สมย – ในสมัย/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวตถิย – ในเมืองชื่อว่าสาวัตถี/ วิหริติ – ย่อมทรงประทับอยู่/ เขตวเน – ชื่อว่าเขตวัน/ อนาถปิณฑิกสส – ของคฤหบดีผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ อารามเม. – ณ อาราม/ ตตร โข – นั้นแล/ [เขตวเน – ชื่อว่าเขตวัน/ อารามเม. – ณ อาราม]/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ ภิกขุ – ซึ่งภิกษุทั้งหลาย/ อามนเตสิ – ตรัสเรียกมาแล้ว/ “ภิกขโว”ติ. – “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย”ดังนี้/

“ภทเท”ติ – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ”ดังนี้/ เต – เหล่านั้น/ ภิกขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ ภควโต – ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปจจสโสสุ. – ฟังตอบแล้ว/

ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เอตทโวจ – ได้ตรัสแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“ภทเทรตตสส – ผู้มีราตรีเดียวเจริญ/ [บุคคลสส – ของบุคคล]/ โว – แก่ท่านทั้งหลาย/ [อหิ – ข้าพเจ้า]/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อุทเทสญจ – ซึ่งบทที่พึงยกขึ้นแสดง ด้วย/ วิภังคญจ – ซึ่งวิภังค์ ด้วย/ เทเสสสามิ. – จักแสดง/ [ตุมเห – ท่านทั้งหลาย]/ ต – นั้น/ [อุทเทสญจ – ซึ่งบทที่พึงยกขึ้นแสดง ด้วย/ วิภังคญจ – ซึ่งวิภังค์ ด้วย]/ สุนาถ – จงสดับเถิด/ สารุภ – ให้ดี/ มนสิโรถ – จงกระทำไว้ในใจเถิด/ [อหิ – ข้าพเจ้า]/ ภาสิสสามิ”ติ. – จักแสดง”ดังนี้/

“เอว – อย่างนั้น/ ภาเต”ติ โข – ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ”ดังนี้แล/ เต – เหล่านั้น/ ภิกขุ – ภิกษุทั้งหลาย/ ภควโต – ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปจจสโสสุ. – ฟังตอบแล้ว/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เอตทโวจ – ได้ตรัสแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“อติต – ที่ล่วงไปแล้ว/ [วตฺถุ – ซึ่งเรื่อง]/ นานวาคเมยฺย – ไม่พึงคำนึงถึง/ นปปฏิภังเก – ไม่พึงมุ่งหวังเฉพาะ/ [วตฺถุ – ซึ่งเรื่อง]/ อนาคต. – ที่มาไม่ถึงแล้ว/ ยทตติ – เรื่องใด ที่ล่วงไปแล้ว/ ปหิณ – ละออกแล้ว/ ต – นั้น/ [วตฺถุ – เรื่อง]/ อปปตตญจ – ไม่ถึงแล้ว/ [วตฺถุ – เรื่อง]/ อนาคต. – มาไม่ถึงแล้ว/ “ปจจุปปนญจ – ที่เกิดขึ้นเฉพาะแล้ว ด้วย/ โย – ผู้ใด/ [บุคคล – บุคคล]/ ธมฺม – ซึ่งธรรม/ ตตถ – นั้น/ ตตถ – นั้น/ [ธมฺเม – ในธรรม]/ วิปสฺสติ. – ย่อมเห็นแจ้ง/ อสํหิริ – ที่ไม่พื้งนำไปพร้อมกัน/ อสงฺกุปฺปิ – ที่ไม่พื้งกำเริบพร้อมกัน/ ต – นั้น/ [ธมฺม – ซึ่งธรรม]/ วิทวา – ผู้มีปัญญา/ มนุพฺพหเย. – พื้งตามเพิ่มพูน/ “อชฺเชว – ในวันนี้มันแล/ [บุคคลเลน – อันบุคคล]/ กิจจมาตปฺปิ – ความเพียรเป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อนทั่ว ควรกระทำ/ โก – ใครเล่า/ ขณฺญา – พื้งรู้/ ‘มรณ – ความตาย/ [ภวิสฺสติ – จักมี]/ สุเว. – ในวันพรุ่งนี้/ น – หามีได้/ หิ – เพราะว่า/ โน – แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย/ [อตฺถิ – มีอยู่]/ สงฺคร – ความผิดเพี้ยน/ เตน – นั้น/ มหาเสเนน – ผู้มีกองทัพที่ใหญ่โต/ มจฺจุณา. – ด้วยความตาย/ “เอววิหริ – ผู้อาศัยอยู่อย่างนี้โดยปกติ/ อาตapi – ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อนยิ่ง/ อโหระตมตฺนทิต. – ผู้ไม่เกียจคร้านแล้วตลอดกลางวันและกลางคืน/ ต เว – นั้นแล/ ภาทเทรโต”ติ – ว่า ‘เป็นผู้มีราตรีเดียวที่เจริญ’ดังนี้/ สนโต – ผู้สงบแล้ว/ อาจิขเต – ย่อมบอกแจ้ง/ มุนิ” – มุนีทั้งหลาย/

๒๗๓. “ภคญจ – ก็ เป็นอย่างไร/ [บุคคล – บุคคล]/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อติต – ที่ล่วงไปแล้ว/ [วตฺถุ – ซึ่งเรื่อง]/ อนาคต. – ย่อมคำนึงถึง?/

‘เอวรูป – เป็นผู้มีรูปลักษณะอย่างนี้/ อโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติมธุราน’นติ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วงไป
แล้ว’ดังนี้/ ตตฺถ – นั่น/ [รูป – ในรูป]/ นนฺทึ – ซึ่งความเปลิดเพลิน/ สมฺนวาเนติ – ย่อมหวนระลึกถึง/

‘เอวเวทโน – เป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้/ อโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติตมทธาน’นติ – ตลอดกาลยียดยวาทที่ล่วงไปแล้ว’
 ดังนี้/ ตตถ – นั้น/ [เวทนาย – ในเวทนา]/ นนฺทึ – ซึ่งความเพลิตเพลินนนฺทึ – ซึ่งความเพลิตเพลิน/ สมฺนฺวานนติ –
 ย่อมหวนระลึกถึง/

‘เอวสฺสญฺญ – เป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้/ อโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติตมฺพฺรานุ’นติ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วงไปแล้ว’
 ดังนี้/ ตตถ – นั่น/ [สฺสญฺญาย – ในสัญญา]/ นนฺทิ – ซึ่งความเพลิดเพลิน/ สมนฺวานนฺติ – ย่อมหวนระลึกถึง/

‘เอวสงขาร’ – เป็นผู้มีสังขารอย่างนี้/ อโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติมตฺตาน ‘นติ’ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วงไปแล้ว/ ตถ – นั้น/ [สงขาร – ในสังขาร]/ นฺน ‘นที’ – ซึ่งความเปลือยเปล่า/ สมนฺวานน ‘นติ’ – ย่อมหวนระลึกถึง/

‘เอววิญญาโน – เป็นผู้มีความรู้แจ้งอย่างนี้/ โอโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติตมทุธาน’นติ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วง
ไปแล้ว’ดังนี้/ ตตฺถ – นั่น/ วิญญาเณ – ในความรู้แจ้ง/ นนฺที – ซึ่งความเปลิดเปล็น/ สมฺนฺวาเนติ – ย่อมหวนระลึก
ถึง/

เอว โข – ด้วยประการฉะนี้แล/ [บุคคล – บุคคล]/ ภิกขเว – ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย/ อติต – ที่ล่วงไปแล้ว/
[วตถุ – ซึ่งเรื่อง]/ อนวาคเมติ. – ย่อมคำนึงถึง/

“กถณจ - ก็ เป็นอย่างไร/ [บุคคล - บุคคล]/ ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อดีต - ที่ล่วงไปแล้ว/ [วัตถุ -
ซึ่งเรื่อง]/ นานวาคเมติ? - ย่อมไม่คำนึงถึง?/

‘เอวรูปโป – เป็นผู้มีรูปลักษณะอย่างนี้/ โอโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติตมทธาน’นติ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วงไป
แล้ว’ดังนี้/ ตตถ – นั้น/ [รูปโป – ในรูป]/ นนทึ – ซึ่งความพลิตพลิน/ น สมนวาเนติ – ย่อมไม่หวนระลึกถึง/

‘เอวเวทโน – เป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้/ อโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อติตมทธาน’นติ – ตลอดกาลยึดยวาทที่ล่วงไปแล้ว’
 ดังนี้/ ตตถ – นั้น/ [เวทนาย – ในเวทนา]/ นนทึ – ซึ่งความเพลิดเพลิน/ น สมนวาเนติ – ย่อมไม่หวนระลึกถึง/

‘เอาจุฬารัตน - เป็นผู้มีสัจจะอย่างนี้/ อโหสิ - ได้เป็นแล้ว/ อติตมทธาน’นติ - ตลอดกาลยัตถะที่ล่วงไปแล้ว’
 ดังนี้/ ตตถ - นั้น/ [สัจจะ - ในสัจจะ]/ นนทึ - ซึ่งความเพียร/ น สมณวานนติ - ย่อมไม่หวนระลึกถึง/

‘เอาจสงขารอ – เป็ญผู้มีสงขารอยางนี้/ อโหลสิ – ไดเป็ญแลว/ อติตมทธาน’นติ – ตลอกกาลยัตยาวที่ลวงไป
แลว’ดังนี้/ ตตถ – นั้น/ [สงขารอ – ในสงขาร/ นนทึ – ซึ่งความเพลิตเพลน/ น สมนวาเนติ – ยอมไมหวนระลิกถึง/

‘เอววิญญาโน – เป็นผู้มีความรู้แจ่มอย่างนี้/ โอโหสิ – ได้เป็นแล้ว/ อตีตมทธาน’นติ – ตลอดกาลยืดยาวที่ล่วง
ไปแล้ว’ดังนี้/ ตตถ – นั่น/ วิญญาเณ – ในความรู้แจ้ง/ นนทฺธิ – ซึ่งความเปลือยเปลีน/ น สมนวาเนติ – ย่อมไม่หวน
ระลึกถึง/

เอว โข - ด้วยประการฉะนี้แล/ [บุคคล - บุคคล]/ ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย/ อดีต - ที่ล่วงไปแล้ว/
[วัตถุ - สิ่งเรื่อง]/ นานวาคเมติ. - ย่อมไม่คำนึงถึง/

๓. การแปลโดยความ

๔. วิภังควรรค หมวดว่าด้วยการจำแนกธรรม

๑. ภัทเทกรัตตสูตร ว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอุทเทสและวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน ไม่มัวนอนง่วง ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

[๒๗๓] บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปร่างอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปร่างอย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล^๔

^๔ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒-๒๗๓/๓๑๙-๓๒๑.

๔. สรุป

พระสูตรนี้ แสดงคาถาที่บรรจุก้อยค่าไม่มาก แต่แสดงแนวปฏิบัติเป็นอย่างดี และเพราะเหตุที่แนวปฏิบัติที่แสดงไว้ในคานานี้ เมื่อปฏิบัติไปตามนี้แล้ว จะเป็นผู้ที่มีความเจริญตลอดตราตรี ซึ่งมีความหมายว่าตลอดทั้งกลางวันกลางคืนนั่นเอง เพราะว่าจิตใจนี้เมื่อมีได้อบรมย่อมเป็นจิตใจที่ประกอบไปด้วยยอกุศลวิถกต่างๆ ตรีกตรองถึงเรื่องอดีตบ้าง กังวลถึงเรื่องในอนาคตบ้าง เป็นผู้อ่อนแอจนคลอนแคลน ยินดียินร้ายอยู่ในปัจจุบันธรรมบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นจิตใจที่กระสับกระส่ายวุ่นวายไม่สงบ มีทุกขอยู่ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน

ผู้มีปัญญาที่ละเอียดลึกซึ้ง มีความเห็นถูกต้องในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ คือ รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเกิดในขณะนี้ตามความเป็นจริง รู้ความจริงด้วยปัญญาว่าเป็นแต่เพียงธรรมไม่ใช่เรา ขณะนั้น ละกิเลส ละอวิชชา เพราะรู้ตามความเป็นจริง และไม่ได้คิดนึกเป็นไปกับเรื่องราวในอดีต ในอนาคต ที่จะทำให้ไม่รู้ลักษณะ ดังคำที่เรียกว่า สมมติปิดบังปรมาตม์ ไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลน เพราะปัญญากำลังรู้ความจริง ไม่อ่อนแอไปในอกุศลและไม่คลอนแคลนไปในอกุศล และไม่อ่อนแอไปในเรื่องราวที่คิดนึก ในอดีต และในอนาคตในที่สุด.

ข้อคิดตามหลักธรรม

๑. บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่ควรมุ่งหวังสิ่ง ที่ยังไม่มาถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้น อันละไปแล้ว และสิ่งที่ยังไม่มาถึง ก็เป็นอันยังไม่ถึง คือ รำพึงถึงความเพลิดเพลิดในเรื่องนั้นๆว่า ในกาลที่ล่วงไปแล้ว เราได้มีรูปอย่างนี้ ได้มีเวทนา ได้มีสัญญา ได้มีสังขาร ได้มีวิญญาณอย่างนี้

๒. บุคคลย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง คือ รำพึงถึงความเพลิดเพลิดในเรื่องนั้นๆ ว่าในกาลอนาคต ขอเราพึงมีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้ ส่วนบุคคลที่ไม่มุ่งหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึงจะคิดตรงกันข้าม

๓. บุคคลย่อมมุ่งอ่อนแอในธรรมปัจจุบัน บุคคลผู้ไม่ได้สดับแล้วในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เห็น ไม่ฉลาด ไม่ได้ฝึกธรรมของพระอริยะไม่เห็น ไม่ฉลาด ไม่ได้ฝึกในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมเล็งเห็นรูป โดยความเป็นอัตตา ย่อมเล็งเห็นอัตตาว่ามีรูป เห็นรูปในอัตตา เห็นอัตตาในรูป ย่อมเล็งเห็นเวทนา เห็นสัญญา เห็นสังขาร เห็นวิญญาณ โดยความเป็นอัตตา ย่อมเล็งเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ เห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง เห็นอัตตาในวิญญาณ ส่วนบุคคลที่ไม่มุ่งอ่อนแอในธรรมปัจจุบัน จะคิดตรงกันข้าม.

บทที่ ๕

สหายตนวรรค: อนาคตปิณฑโกวาทสูตร

พระสูตรนี้ กล่าวถึงอนาคตปิณฑิเศรษฐีกำลังป่วยหนัก ได้เรียกคนมาสั่งความให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลรายงานอาการป่วยของตนและฝากให้ไปนมัสการแจ้งต่อพระสารีบุตร พร้อมกันนั้นก็ให้นิมนต์พระสารีบุตรเพื่ออนุเคราะห์เยี่ยมไข้ที่คฤหาสน์ พระสารีบุตรหลังจากรับนิมนต์แล้วจึงถือบาตรและจีวรไปยังคฤหาสน์ของอนาคตปิณฑิเศรษฐี โดยมีพระอานนท์เป็นผู้ติดตาม พระสารีบุตรได้แนะนำหลักธรรมสำหรับผู้ป่วยหนักแก่อนาคตปิณฑิเศรษฐี ด้วยวิธีไม่ให้ยึดมั่นในอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และวิญญาณที่อาศัยอายตนะภายในนั้น เป็นต้น.

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๕. สหายตนวรรคโค

๑. อนาคตปิณฑโกวาทสูตร

๓๘๓. เอวํ เม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เขตฺวเณ อนาคตปิณฑิกสฺส อารามเณ. เตन โข ปน สมเณน อนาคตปิณฑิกโก คหปติ อาพาธิกโก โหติ ทุกฺขิตฺวา พาสฺสคฺคิลาโน. อถ โข อนาคตปิณฑิกโก คหปติ อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ “เอहि ตวํ อมฺโห ปุริส เยน ภควา เตนุปสงฺกมํ อุปสงฺกमितฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิริสา วณฺหาติ ‘อนาคตปิณฑิกโก ภนฺเต คหปติ อาพาธิกโก ทุกฺขิตฺวา พาสฺสคฺคิลาโน. โส ภควโต ปาเท สิริสา วณฺหติ’ติ. เยน จายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมํ อุปสงฺกमितฺวา มม วจเนน อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิริสา วณฺหาติ ‘อนาคตปิณฑิกโก ภนฺเต คหปติ อาพาธิกโก ทุกฺขิตฺวา พาสฺสคฺคิลาโน. โส อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิริสา วณฺหติ’ติ. เอวญจ วเทหิ ‘สาธุ กิร ภนฺเต อายสฺมา สาริปุตฺโต เยน อนาคตปิณฑิกสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตฺถ อณฺกมปํ อุปาทายา’”ติ.

“เอวํ ภนฺเต”ติ โข โส ปุริโส อนาคตปิณฑิกสฺส คหปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมํ อุปสงฺกमितฺวา ภควนฺตํ อภิเวทฺตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. เอกมฺนตํ นิสฺสินโน โข โส ปุริโส ภควนฺตํ เอตทวโจ “อนาคตปิณฑิกโก ภนฺเต คหปติ อาพาธิกโก ทุกฺขิตฺวา พาสฺสคฺคิลาโน. โส ภควโต ปาเท สิริสา วณฺหาติ”ติ. เยน จายสฺมา สาริปุตฺโต เตนุปสงฺกมํ อุปสงฺกमितฺวา อายสฺมณฺตํ สาริปุตฺตํ อภิเวทฺตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. เอกมฺนตํ นิสฺสินโน โข โส ปุริโส อายสฺมณฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทวโจ “อนาคตปิณฑิกโก ภนฺเต คหปติ อาพาธิกโก ทุกฺขิตฺวา พาสฺสคฺคิลาโน. โส อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิริสา วณฺหาติ เอวญจ วเทหิ ‘สาธุ กิร ภนฺเต อายสฺมา สาริปุตฺโต เยน อนาคตปิณฑิกสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตฺถ อณฺกมปํ อุปาทายา’”ติ. อธิวาเสสิ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ตฺถนทึภาเวณ.

๒. การแปลคำต่อคำ

๕. สหายตนวโค - หมวดยเป็นเครื่องแสดงซึ่งอายตนะ ๖ ประการ/

๑. อนาถปิณฑิกโกวาทสูตร

- พระสูตรเป็นเครื่องแสดงซึ่งการตรัสสอนแก่คฤหบดีผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/

๓๘๓. เอมเม - อย่างนี้ อันข้าพเจ้า/ สุต; - สดับมาแล้ว/

เอก - หนึ่ง/ สมย - ในสมัย/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ สาวตถิย - ในเมืองชื่อว่าสาวตถิ/ วิหริติ - ย่อมทรงประทับอยู่/ เขตวเน - ชื่อว่าเขตวัน/ อนาถปิณฑิกสส - ของคฤหบดีผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ อาราเม - ณ อาราม/ เตน โข - นั้นแล/ ปน - ก็/ สมเยน - โดยสมัย/ อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหปติ - คฤหบดี/ อาพาธิโก - เป็นผู้มิใช่/ โหติ - ย่อมเป็น/ ทุกขิโต - เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์/ พาวพหคิลาโน - เป็นผู้มิมีอาการป่วยหนัก/

อล โข - ครั้งนั้นแล/ อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหปติ - คฤหบดี/ อนุญตร - ผู้ใดผู้หนึ่ง/ ปุริส - ซึ่งบุรุษ/ อามนเตสิ - ตรัสเรียกมาแล้ว/ “เอหิ - จงมาเถิด/ ตว - ท่าน/ อมโห - ผู้เจริญ/ ปุริส - ดูก่อนบุรุษ/ เยน - ไດ/ [ทิสภาเคน - โดยส่วนแห่งทิศ]/ ภควา - พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เตนุปสงกม; - จงก้าวเข้าไปหาด้วยดีเถิด โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อุปสงกมิตวา - ครั้นก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ มม - ของข้าพเจ้า/ วจเนน - ตามคำพูด/ ภควโต - ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปาเท - ซึ่งพระบาททั้งหลาย/ สิริสา - ด้วยศรัทธา/ วุนทาหิ - จงถวายบังคมเถิด/ ‘อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ ภนเต - ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ คหปติ - คฤหบดี/ อาพาธิโก - เป็นผู้มิใช่/ ทุกขิโต - เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์/ พาวพหคิลาโน; - เป็นผู้มิมีอาการป่วยหนัก/ โส - ผู้นั้น/ [อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหปติ - คฤหบดี]/ ภควโต - ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปาเท - ซึ่งพระบาททั้งหลาย/ สิริสา - ด้วยศรัทธา/ วุนทตี’ติ. - จงถวายบังคมเถิด’ดังนี้/

เยน จายสมา - ก็ โดยส่วนแห่งทิศใด ท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตโต - ชื่อว่าสารีบุตร/ เตนุปสงกม; - จงก้าวเข้าไปหาด้วยดีเถิด โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อุปสงกมิตวา - ครั้นก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ มม - ของข้าพเจ้า/ วจเนน - ตามคำพูด/ อายสมโต - ของท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตตส - ชื่อว่าสารีบุตร/ ปาเท - ซึ่งเท้าทั้งหลาย/ สิริสา - ด้วยศรัทธา/ วุนทาหิ - จงถวายบังคมเถิด/ ‘อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ ภนเต - ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ คหปติ - คฤหบดี/ อาพาธิโก - เป็นผู้มิใช่/ ทุกขิโต - เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์/ พาวพหคิลาโน; - เป็นผู้มิมีอาการป่วยหนัก/ โส - ผู้นั้น/ [อนาถปิณฑิกโก - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหปติ - คฤหบดี]/ อายสมโต - ของท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตตส - ชื่อว่าสารีบุตร/ ปาเท - ซึ่งเท้าทั้งหลาย/ สิริสา - ด้วยศรัทธา/ วุนทตี’ติ. - ย่อมกราบไหว้’ดังนี้/

เอวมจ - อนึ่ง อย่างนี้/ [ตว - ท่าน]/ วเทหิ - ขอจงกล่าว/ ‘สาธ - ดีแล้ว/ กิร - ได้ยินว่า/ ภนเต - ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ อายสมา - ท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตโต - ชื่อว่าสารีบุตร/ เยน - ไດ/ [ทิสภาเคน - โดยส่วนแห่งทิศ]/ อนาถปิณฑิกสส - ผู้มีก่อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหปติสส - ของคฤหบดี/ นิเวสน - สถานที่เป็นที่อาศัยอยู่ประจำ/ เตนุปสงกมต - จงก้าวเข้าไปหาด้วยดีเถิด โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อนุภมปี - ซึ่งความอนุเคราะห์/ อุปาทายา”’ติ. - เข้าไปถือเอาแล้ว”’ดังนี้/

“อเวิ – อย่างนั้น/ ภนเด”ติ โข – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ”ดังนี้แล/ โส – ผู้นั้น/ ปุริโส – บุรุษ/ อนาถปิณฑิกสฺส – ผู้นั้น/ คหบดีสฺส – ต่อคฤหบดี/ ปฏิสสุตฺวา – ฟังตอบแล้ว/ เยน – ไค/ [ทิสภาเคน – โดยส่วนแห่งทิศ]/ ภควา – พระผู้มีพระภาคเจ้า/ เตนุสสงฺกมิ; – ก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อุปสงฺกมิตฺวา – ครั้นก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ ภควนฺตํ – ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า/ อภิวัตเตว – ถวายบังคมยังแล้ว/ เอกมนฺตํ – ณ ส่วนที่สุดข้างหนึ่ง/ นิสีทิ. – นั่งแล้ว/ เอกมนฺตํ – ณ ส่วนที่สุดข้างหนึ่ง/ นิสินโน โข – ผู้นั่งแล้วแล/ โส – ผู้นั้น/ ปุริโส – บุรุษ/ ภควนฺตํ – กับพระผู้มีพระภาคเจ้า/ เอตทโวจ – ได้กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“อนาถปิณฑิก – ผู้มีก้อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ ภนเด – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ คหบดี – คฤหบดี/ อาพาธิโก – เป็นผู้มีไข้/ ทุกฺขิต – เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์/ พาฬหคฺคิลาโน; – เป็นผู้มีอาการป่วยหนัก/ โส – ผู้นั้น/ [อนาถปิณฑิก – ผู้มีก้อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหบดี – คฤหบดี]/ ภควโต – ของพระผู้มีพระภาคเจ้า/ ปาเท – ซึ่งพระบาททั้งหลาย/ สิริสา – ด้วยศรีษะ/ วณฺทติ”ติ. – จงถวายบังคมเถิด”ดังนี้/

เยน จายสฺมา – ก็ โดยส่วนแห่งทิศใด ท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺโต – ชื่อว่าสารีบุตร/ เตนุสสงฺกมิ; – ก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อุปสงฺกมิตฺวา – ครั้นก้าวเข้าไปหาด้วยดีแล้ว/ อายสฺมนฺตํ – ซึ่งท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺตํ – ชื่อว่าสารีบุตร/ อภิวัตเตว – กราบไหว้ยังแล้ว/ เอกมนฺตํ – ณ ส่วนที่สุดข้างหนึ่ง/ นิสีทิ. – นั่งแล้ว/ เอกมนฺตํ – ณ ส่วนที่สุดข้างหนึ่ง/ นิสินโน โข – ผู้นั่งแล้วแล/ โส – ผู้นั้น/ ปุริโส – บุรุษ/ อายสฺมนฺตํ – กับท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺตํ – ชื่อว่าสารีบุตร/ เอตทโวจ – ได้กล่าวแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น/

“อนาถปิณฑิก – ผู้มีก้อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ ภนเด – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ คหบดี – คฤหบดี/ อาพาธิโก – เป็นผู้มีไข้/ ทุกฺขิต – เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์/ พาฬหคฺคิลาโน; – เป็นผู้มีอาการป่วยหนัก/ โส – ผู้นั้น/ [อนาถปิณฑิก – ผู้มีก้อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหบดี – คฤหบดี]/ อายสฺมโต – ของท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺตสฺส – ชื่อว่าสารีบุตร/ ปาเท – ซึ่งเท้าทั้งหลาย/ สิริสา – ด้วยศรีษะ/ วณฺทติ – ย่อมถวายบังคม/ เอวณฺจ – อนึ่งอย่างนี้/ วเทติ – ย่อมกราบเรียน/

‘สาธุ – ดีแล้ว/ กิร – ได้ยินว่า/ ภนเด – ข้าแต่ท่านผู้เจริญ/ อายสฺมา – ท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺโต – ชื่อว่าสารีบุตร/ เยน – ไค/ [ทิสภาเคน – โดยส่วนแห่งทิศ]/ อนาถปิณฑิกสฺส – ผู้มีก้อนข้าวเพื่อบุคคลผู้มีที่พึ่งหาไม่ได้/ คหบดีสฺส – ของคฤหบดี/ นิเวสนํ – สถานที่เป็นที่อาศัยอยู่ประจำ/ เตนุสสงฺกมตุ – จงก้าวเข้าไปหาด้วยดีเถิด โดยส่วนแห่งทิศนั้น/ อนุมฺปิ – ซึ่งความอนุเคราะห์/ อุปาทายา”ติ. – เข้าไปถือเอาแล้ว”’ดังนี้/ อธิวาสสิ โข – ให้อยู่ทับแล้วแล/ [นิมนฺตํ – ยังคำเป็นเครื่องเชื้อเชิญ]/ อายสฺมา – ท่านผู้มีอายุ/ สารีปุตฺโต – ชื่อว่าสารีบุตร/ ตณฺหาเวณ. – โดยความเป็นแห่งบุคคลผู้นี้/

๓. การแปลโดยความ

๕. สฬายตนวรรค หมวดว่าด้วยอายตนะ ๖ ประการ

๑. อนาถปิณฑิกโฆวาทสูตร ว่าด้วยการให้อาวาทแก่นาถปิณฑิกคหบดี

[๓๘๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้นนั้น ท่านอนาถปิณฑิกคหบดีเรียกบุรุษคนหนึ่งมาสั่งว่า “มาเถิด พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวัตตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และจงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ กราบเท้าทั้งสองของท่านด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา จงเรียนอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย

ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และจงเรียนอย่างนี้ว่า ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถปิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด”

บุรุษนั้นรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านอนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายบังคมพระยுகลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า” และเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ไข้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้เรียนท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านอนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้าและฝากมาเรียนว่า ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถปิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด”

ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์โดยอุชณิภาพ^๕

๔. สรุป

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพระสูตรนี้ ว่าโดยรวมแล้วสรุปลงในสติปัฏฐาน ๔ คือ การใช้สติเป็นฐานในการพิจารณาไปในร่างกาย เวทนา จิตและธรรม โดยมีวิปัสสนาภูมิ ๖ หรือรูปกับนาม เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ประกอบกับโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยพิจารณาที่การกระทบกับอายตนะภายใน และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เช่น ตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ ก่อให้เกิดความรู้สึกคือเวทนาที่เป็นสุข ที่เป็นทุกข์ หรือที่เป็นกลาง ๆ สิ่งกระทบเป็นธาตุที่ประกอบ เมื่อมีความรู้สึกในธาตุแล้วเกิดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น แต่เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นชอบตามความเป็นจริงว่า ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน และทำอากัปกริยาใด ๆ เป็นเพียงธาตุ ๔ ที่มาประชุมพร้อมกันเท่านั้น ย่อมปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นอย่างเด็ดขาด.

ข้อคิดตามหลักธรรม

อนาถปิณฑิกเศรษฐีทำกุศลกรรมไว้มากมายในปัจจุบันชาติ และเป็นพระโสดาบันเมื่อถึงคราวอกุศลวิบากในอดีตให้ผล ก็ได้รับทุกข์เวทนาที่แรงกล้าในเวลาใกล้สิ้นอายุขัย พระสารีบุตรเทศนาธรรมเพื่อแนะนำให้อนาถปิณฑิกเศรษฐีละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นอายตนะภายนอก อายตนะภายใน ผัสสะ เวทนา หรือแม้แต่ความเป็นธาตุ ชันธ อรูปฌาน โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ทั้งปวงที่ใจรับรู้ได้

คุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่าง

๑. เป็นผู้มั่นคงในการทำบุญ มีความใฝ่บุญสุนทานมาก ชอบทำบุญกุศล แม้ว่าช่วงชีวิตหนึ่งที่ท่านตกอับ ท่านก็ยังคงทำบุญให้แก่พระพุทธศาสนา

๒. เป็นทนายท่วยอย่าง เพราะท่านตระหนักถึงหน้าที่ของชาวพุทธเป็นสำคัญ เช่น การอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ เป็นต้น

๓. เป็นพ่อที่ดีของลูก กล่าวคือ ท่านรู้จักสอนลูกแนะแนวทางที่ถูกที่ควรให้แก่ลูก คอยพร่ำสอนให้ลูกเป็นคนดีมีศีลธรรมและให้ทานเหมือนท่าน.

^๕ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๓/๔๓๓-๔๓๔.